

Εἰκ. 1. Σφραγιδόλιθος ἐκ Μυκηνῶν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ¹

*Χρύσειο δ' ἐκάτερθε καὶ ἀργύρεοι κύνες ἦσαν,
οὓς Ἥφαιστος τεύξεν ἰδύησι πραπίδεσσι
δῶμα φυλασσέμεναι μεγάλητορος Ἀλκινόοιο,
ἀθανάτους ὄντας καὶ ἀγήρωσ ἤματα πάντα.*

(Ὀδυσσ. η 91-94)

Ἡ κυρία πύλη τῶν Μυκηνῶν, ὡς γνωστόν, ἦλθε πλήρως εἰς φῶς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μετὰ τὸν κατὰ τὰ ἔτη 1840-1841 διὰ τοῦ ΠΙΤΤΑΚΗ γενόμενον καθαρισμόν της δαπάναις τῆς νεοσυστάτου τότε ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἣτις ὡς πρῶτον μέλημα ἔσχε τὸν καθαρισμόν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν σημαντικωτέρων διὰ τὸν Ἑλληνισμόν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ἐν οἷς καὶ τὸ τεῖχος τῶν Μυκηνῶν. Εἰς πολὺν παλαιότερον χρόνον ὅμως ἤρχισεν ἡ περὶ τὴν πύλην ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἐνασχόλησις, ἰδίᾳ περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐπ' αὐτῆς παραστάσεως καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν σχέσιν της, λόγῳ τοῦ ἐπιφανοῦς τῆς τοποθετήσεώς της, πρὸς τὴν πόλιν τῶν Μυκηνῶν.

Ἄν καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου πλακῶς παραστάσεως ἔχει πλειστάκις παρατεθῇ ὑπὸ πάντων τῶν εἰδικῶς ἐνδιατρίψαντων περὶ τὰς Μυκήνας καὶ τῶν γενι-

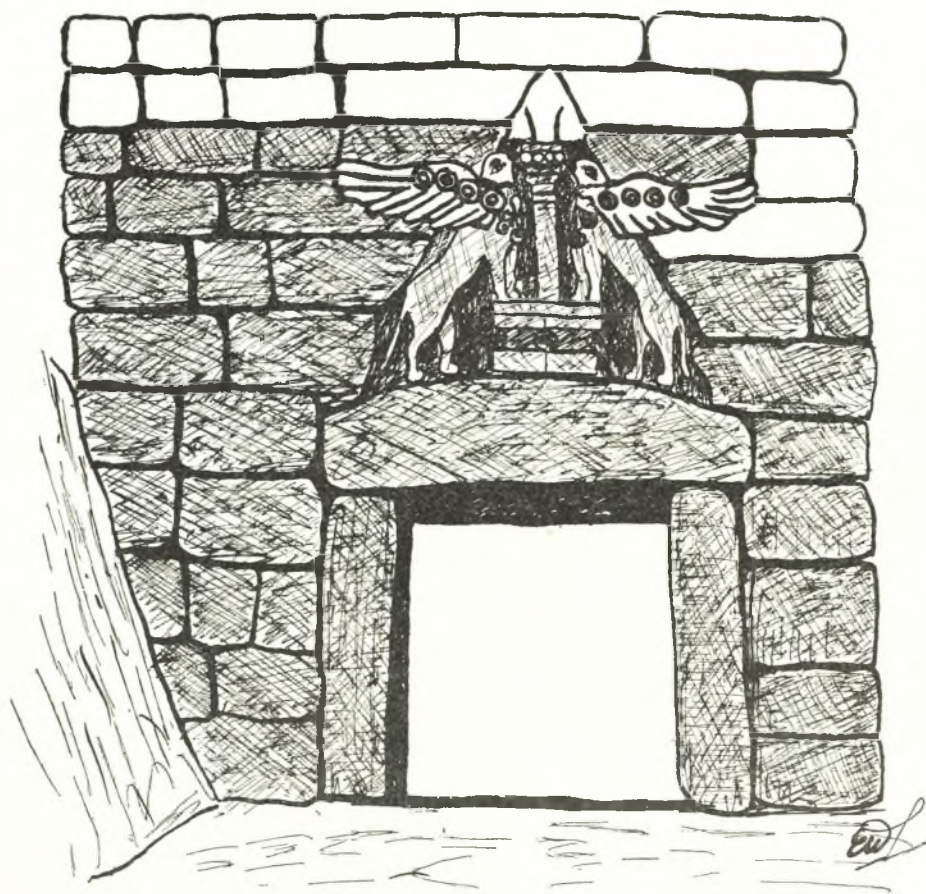
¹ Διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας δὲν ἐπιχειρῶ τὴν ὀριστικὴν μετατροπὴν τῶν μέχρι σήμερον παραδεγμένων περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ ἀναγλύφου τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν. Ἐν μέρος τοῦ μυστηρίου της θὰ παραμείνῃ πάντοτε ἰδικόν της. Θὰ ἤθελα πάντως νὰ θέσω ἀπλῶς τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λέοντας, γρύπας καὶ σφίγγας μὲ ἀπασχολεῖ εἰς ἐκτενεστέραν μου μελέτην, ἵνα καταστῇ δυνατὴ—ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ—ἡ ἐκ νέου ἐξέτασις ὠρισμένων μνημείων οὐχὶ ἄριστα σωζομένων, κυρίως τοιχογραφιῶν καὶ ἐλεφαντίνων, μήπως εἶναι δυνατὸν νὰ συγκροτηθῇ τι πληρέστερον ἐξ αὐτῶν. Νέαι

ἀνασκαφαὶ καὶ ἀνακαλύψεις ἴσως εῖρουν νέον φῶς ἀργότερον. Σκοπός μου κυρίως εἶναι ἡ προσθήκη τοῦ διαzeugτικοῦ ἢ μετὰ τὸ καθιερωμένον, Πύλη τῶν Λεόντων..., ὥστε νὰ μένῃ ἀνοικτὸς ὁ δρόμος τῆς ἐρεῦνης.

Θερμῶς εὐχαριστῶ τοὺς σεβαστοὺς μου καθηγητὰς κ.κ. Σ. Μαρινᾶτον, Γ. Μυλωνᾶν καὶ Ν. Μ. Κοντολέοντα διὰ τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξαν διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτήν. Ἡ μετ' αὐτῶν συζήτησις ὠδήγησεν εἰς τὴν διόρθωσιν πολλῶν ἡμαρτημένων. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τὴν δ. Ἀ. Γιαννουλάτου διὰ τὴν πάντοτε πρόθυμον συνδρομὴν της εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ διόρθωσιν τῆς μελέτης ἐν δοκιμαίῳ.

κῶς περὶ τὰ Μυκηναϊκὰ γραψάντων, νομίζω ὅτι θὰ μοῦ συγχωρηθῇ νὰ ἐπανεέλθω διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν παρέχουσα ὅσα καὶ δι' αὐτοψίας διεπίστωσα καὶ ἐπεβεβαίωσα.

Ἡ ἀνάγλυφος πλάξ καλύπτει οὐχὶ ἐξ ὀλοκλήρου τὸ ὑπεράνω τῆς θύρας ἀφεθὲν κατὰ τὴν οἰκοδομικὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς κουφιστικὸν τρίγωνον. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ τριγωνικοῦ τούτου κενοῦ ἀφίεται, ὥς παρατηρήθη ἤδη ¹, ἐπαρκὴς χώρος πρὸς

Εἰκ. 2. Ἀναπαράστασις τῆς πύλης τῶν Μυκηνῶν.

πλήρῳσιν δι' ἀντικειμένον τινὸς προστιθεμένου ὑπεράνω τῆς ἀναγλύφου πλακός, ὥς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Τὸ ἀνάγλυφον ἔχει πλάτος κάτω μὲν 3.60 μ., ἄνω δὲ καταλήγει εἰς 1.20 μ. μόνον. Εἶναι κατεσκευασμένον ἐπὶ φαιοῦ ἐντοπίου ἀσβεστολίθου (τιτανολίθου), διαφόρου δηλαδὴ συστάσεως ὕλικου ἀπὸ τὴν λοιπὴν πύλην. Βεβαίως ἡ διαφορὰ εἶναι εὐλογος, διότι ὁ κροκαλοπαγῆς λίθος τῆς πύλης δὲν προσφέρεται δι' ἀνάγλυφον ἐπ' αὐτοῦ ἐργασίαν ².

¹ Βλ. ΔΑΙΦΝΕΡ, ΑΕ 1921, σ. 80, εἰκ. 8 καὶ ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ - ΗΙΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, ἐπεξηγηματικὸν κείμενον εἰκ. 111, σ. 109.

² Ἡ διαφορὰ ὕλικου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σημαίνει

ἴσως χρόνον κατασκευῆς παλαιότερον τῆς τελευταίας διαμορφώσεως τῆς Πύλης. Πάντως ἡ ἀπλότης τῶν μορφῶν καὶ ὁ τρόπος ἐκτελέσεως δὲν δεικνύουν τοιοῦτόν τι.

Ὁ κεντρικὸς ἄξων τῆς παραστάσεως ἀποτελεῖται ἐκ δύο παρακειμένων βάσεων ἐν εἵδει βωμίσκων¹, ἀποτελουμένων ἐκ δύο ἀβάκων κειμένων ἐπαλλήλως εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ἐνουμένων δι' ἐσώτερον κειμένου τμήματος ἔχοντος κοίλας τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ. Αἱ δύο αὗται βάσεις ἐπιστέφονται διὰ κοινῆς πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐρείδεται μινωικὸς κίων. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπικάθεται ἐπιστύλιον ἐκ δύο ἀβάκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τέσσαρες κύκλοι ὑποδηλοῦν προφανῶς τὰς ἀπολήξεις ἰσαριθμῶν δοκῶν. Ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος ὀρθοῦνται μεγαλοπρεπῆ τὰ ἀκέφαλα σώματα δύο αἰλουροειδῶν, τὰ ὅποια στηρίζονται διὰ τῶν προσθίων ποδῶν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὥς καὶ ὁ κίων πλακός. Ἀμφοτέρων αἱ κεφαλαὶ ἐλλείπουν ἐκ κατασκευῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὤμων. Ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ζώων παρατηροῦνται ὀπαί. Εἰς τὸ δεξιὸν τῷ ὀρῶντι ἡ μία εἶναι τετραγωνικὴ καὶ βαίνει λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω, ἡ δ' ἑτέρα ὁμοίως ἐλαφρῶς λοξῇ ἀλλὰ κυκλικῇ, κειμένη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πρώτης. Εἰς τὸ ἄλλον ζῶον, ὥς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸ εἶδος, αἱ ὀπαὶ εἶναι αἱ αὐταί, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ κυκλικὴ δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος, ἀλλὰ παρουσιάζεται ὥς συνέχισις τῆς τετραγωνικῆς. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς τοῦ ἀριστεροῦ τῷ ὀρῶντι ζῶου καὶ ἀντιστοίχως εἰς τὸν δεξιὸν πόδα τοῦ δεξιοῦ ζῶου, παρατηροῦνται ἀνὰ τρεῖς μικραὶ ὀπαί, προφανῶς δι' ἀνάρτησιν προσθέτου ἀντικειμένου, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ μετακινῆται ἐκ τῆς θέσεώς του.

Τὸ μήκος ἐκάστου ζῶου ἀπὸ τῆς βάσεως τῆς οὐρᾶς μέχρι τῶν ὤμων εἶναι 1.80 μ., τὸ δὲ ὕψος τῶν ποδῶν 0.80 μ. Ἔχουν δηλαδὴ τὸ φυσικὸν των περίπου ὕψος. Ἡ οὐρὰ εἶναι λεπτὴ καὶ μακρὰ καὶ δὲν παρουσιάζει τὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἄρρενος λέοντος θύσανον. Ἐπίσης ἐλλεῖπει ἡ ὑποδήλωσις φύλου καὶ χαίτης².

Ἡ πλάξ σφύζεται σχεδὸν ἀκεραία. Φθοραὶ παρατηροῦνται κατὰ τὸ ἀνώτατον αὐτῆς τμήμα, ὑπεράνω τοῦ ἐπιστέφοντος τὸν κίονα ἐπιστυλίου, κατὰ τὸ ἄνω δεξιὸν ἄκρον τοῦ τριγώνου, ἐπὶ τῶν ὤμων ἀμφοτέρων τῶν ζώων καὶ ὑπὸ τὸν ἓνα βωμίσκον.

Τὸ ἀνάγλυφον γενικῶς παρουσιάζει ἱκανοποιητικῶς τὰς λεπτομερείας, ἐν ἀναλογίᾳ βεβαίως καὶ πρὸς τὸ ὕψος τῆς τοποθετήσεώς του. Οὕτω διαγράφονται οἱ ἰσχυροὶ μυῶνες καὶ αἱ ἀρθρώσεις τῶν ποδῶν, τὸ εὐρὺ στέρνον καὶ ἡ συνεσταλμένη κοιλία καθὼς καὶ ἡ ἐλαφρῶς κυρτουμένη ράχισ. Ἀδρομερῇ ἐξεργασίᾳ παρουσιάζει τὸ ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν προσθίων ποδῶν καὶ ἄνω τμήμα τῶν ζώων, ἐπειδὴ πιθανῶς δὲν ἦτο ὁρατόν, καλυπτόμενον ὑπὸ τοῦ προσθέτου τμήματος τῆς παραστάσεως³.

Ἐκ τῶν δοθέντων χαρακτηριστικῶν δύναται νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι πρόκειται περὶ σωμάτων θηλέων αἰλουροειδῶν μᾶλλον καὶ συγκεκριμένως λεαινῶν. Εἰς τὰς λεαίνας ὥς καὶ τοὺς νεαροὺς λέοντας ἐλλεῖπουν ἡ χαίτη, αἱ μακραὶ τρίχες τῆς κοιλίας καὶ ὁ θύσανος τῆς οὐρᾶς. Ἐνταῦθα ὁμως ἐλλεῖπει καὶ ἡ ὑποδήλωσις τοῦ φύλου, ὥστε νὰ ἀποκλίνῃ τις περισσότερον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι πρόκειται περὶ λεαινῶν, ὅπως ὑπεστήριξαν πολλοὶ τῶν μελετητῶν.

1 Ἴσως (πρόκειται περὶ τετραγώνων βωμῶν ὡς οἱ προσφάτως ἀνευρεθέντες εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην. Ὡς παριστῶνται ἐν κατατομῇ πάντως ἐνθυμίζουσιν πολὺ τὸ τόσον ἀγαπητὸν εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν θέμα τῶν τριγύφων καὶ ἡμιροδάκων (πρβλ. Α. EVANS,

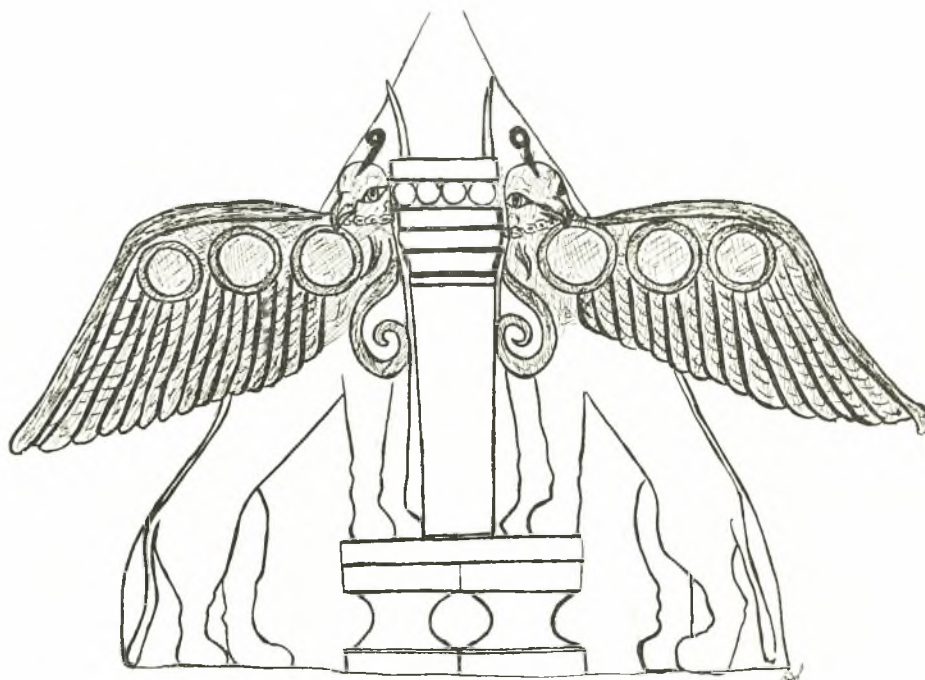
Palace of Minos II, σ. 604 - 608).

2 Ὀλίγαι μακραὶ τρίχες διακρίνονται ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦτο πάντως δὲν διεπίστωσα ἐξ αὐτοψίας. Τὴν παρατήρησιν ἔκαμε ὁ καθηγητὴς κ. Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ.

3 Βλ. πίν. 1 (Φωτογρ. Ἑμίλ).

Ἐκ τῆς συνθέσεως ἐλλείπουν αἱ κεφαλαὶ τῶν ζώων. Ἡ ἔλλειψις αὕτη ἀπετέλεσε τὸ πρῶτον θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως. Κατ' ἀρχὰς ἐξητάσθη ἡ περίπτωσις ἀποκρούσεως τῶν κεφαλῶν μεταγενεστέρως καὶ ἀφαιρέσεώς των. Ἦδη ὁμως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ SCHLIEMANN ἡ ἄποψις αὕτη ἐγκατελείφθη, διότι ὑπάρχουν αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι ὁπαί, ἀποδεικνύουσαι ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἦσαν πρόσθετοι.

Ἡ ὕλη ἐκ τῆς ὁποίας συνέκειντο αἱ πρόσθετοι κεφαλὰ ἀπετέλεσεν ἐξ ἄλλου τὸ δεύτερον θέμα, τὸ ὁποῖον προεκάλεσε διχασμὸν γνώμων. Κατὰ τοὺς μὲν ἐπρόκειτο περὶ

Εἰκ. 3. Ἀναπαράστασις τοῦ ἀναγλύφου τῆς πύλης τῶν Μυκηναίων.

προσθήκης κεφαλῶν ἐξ ἄλλου λίθου¹ κατεσκευασμένων. Νομίζω ὅτι ἡ ἐκ λίθου προσθήκη ἐν εἵδει ἐμβαλώματος πλὴν τοῦ βάρους, τὸ ὁποῖον θὰ παρουσίαζεν, ἐξαιρέσει ἴσως μόνου τοῦ μαλακοῦ ἀλαβάστρου ἢ τοῦ στεατίτου, δὲν θὰ ἀπετέλει ἁρμονικὸν συνδυασμὸν μετὰ τοῦ κυρίου σώματος διὰ τεχνίτας τῆς ἀξίας τῶν Μυκηναίων λιθοξόων². Ἡ προβληθεῖσα ἄποψις σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἡ προσθήκη ἐγένετο διὰ νὰ χαραχθοῦν εὐκολώτερον αἱ λεπτομέρειαι τῶν κεφαλῶν δὲν εὐσταθεῖ³. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἄλλαι δυσκολίαι διὰ τὴν παραδοχὴν τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Πλὴν τοῦ ὅτι αἱ κεφαλὰ τῶν λεόντων καὶ περισσότερον τῶν λεαινῶν οὐδεμίαν εἰδικὴν πρὸς ἑξαρσιν λεπτομέρειαν παρουσιάζουν, προβληματικὴ τυγχάνει καὶ ἡ πλήρης ἐξαφάνισις τῶν λιθίνων αὐτῶν κεφαλῶν, τῶν ὁποίων οὐδὲ ἵχνος ἀνευρέθη ποτὲ ἀνασκαφικῶς. Ἀλλωστε αἱ ὁπαὶ προσηλώσεως

¹ Κυριώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁ καθηγητὴς κ. Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ καὶ ὁ WACE.

² Πρβλ. BSA 25, 1921-23, σ. 15, ὅπου ὁ WACE ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιδεξιότητα τῶν Μυκηναίων λιθοξόων ὑποστηρίζων τὸ ἀντίθετον.

³ Δὲν νομίζω πάντως ὅτι τεχνῖται ὡς οἱ λαξεύσαντες τὴν πρόσοψιν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως θὰ ἐδίσταζον ἢ θὰ ἐδυσκολεύοντο νὰ χαραξοῦν τὰς λεπτομερείας τῶν κεφαλῶν λεόντων, πολλῶ δὲ μᾶλλον λεαινῶν.

ἔχουν ἐλαφρῶς λοξὴν κλίσιν, ἐὰν δὲ εἶχον καταπέσει αἱ κεφαλαὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχον ἀπομείνει ἐντὸς τῶν σφζομένων στρογγύλων ὀπῶν ἵχνη τῶν τόρμων. Πιθανώτερον ἐπομένως εἶναι ὅτι αἱ φθοραὶ ἐγένοντο κατὰ τὴν πτώσιν ὀγκολίθων ἐκ τοῦ τείχους, ὅταν πλέον δὲν ὑπῆρχον αἱ κεφαλαί.

Πλεῖστοι τῶν μελετητῶν ἐξ ἄλλου¹ ὑποστηρίζουν ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ μετάλλου καὶ δὴ ἐκ χαλκοῦ ἐπιχρύσου. Τὴν ἄποψιν ταύτην εὗρισκω πλέον ἀληθοφανῆ. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἄλλωστε ἡ προσθήκη τῶν κεφαλῶν ἐξ ἄλλης ὕλης ἐγένετο οὐχὶ διὰ λόγους καλλιτεχνικούς, ἀλλὰ διότι ἡ συνήθεια καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ παριστωμένου ζῴου ἐπέβαλλον τὸν διαχωρισμὸν τῆς κεφαλῆς. Τὸ πιθανώτερον εἶναι κατὰ

Εἰκ. 4. Σφραγίσμα ἐκ Μυκηνῶν.

Εἰκ. 5. Χρυσοῦς δακτύλιος Μυκηνῶν.

ταῦτα, ὥς ἐκ τοῦ εἶδους τῶν ὀπῶν ὑποδηλοῦται, ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἦσαν ἐκ ξύλου, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπετέλει τὸν πυρῆνα αὐτῶν, ἐπενδεδυμένου ἐξωτερικῶς διὰ μεταλλικῆς ἐπενδύσεως².

Ἄς ἐπιχειρήσωμεν ἤδη τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀναγλύφου κατὰ τὰ ἀνωτέρω διὰ τῆς προσθήκης κεφαλῶν λεόντων ἢ λεαινῶν. Ὡς ἐκ τῆς ζωολογίας εἶναι γνωστόν, ὁ λέων ἔχει πλατεῖαν, ὀγκώδη, σχεδὸν τετράγωνον κεφαλὴν, ἴσην σχεδὸν πρὸς τὸ εὖρος τῶν ὠμων ὁ θῆλυς, πολὺ δὲ ἐξέχουσιν αὐτῶν ὁ ἄρρεν. Τὸ καταλειπόμενον ὅμως πρὸς συμπλήρωσιν ἐνταῦθα κενόν (0.31×0.30 μ.), δεδομένης μάλιστα τῆς ἐντόνου μειώσεως τοῦ ἀνωτάτου τμήματος, λόγῳ τοῦ τριγωνικοῦ σχήματος τῆς πλακός, εἶναι ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν τοποθέτησιν ὀγκωδῶν κεφαλῶν. Τὴν δυσκολίαν αὐτὴν παρετήρησεν ἤδη ὁ SCHLIEGMANN, ἐξετάσας τὴν πλάκα ἐκ τοῦ πλησίον³. Λόγῳ τῆς στενότητος τοῦ χώρου προέτεινε τὴν λύσιν τῶν ἀτενίζουσῶν πρὸς τοὺς προσερχομένους κεφαλῶν. Ἡ στροφὴ αὐτὴ ἀπαντᾷ πράγματι ἐπὶ σφραγιδολίθων. Τὴν λύσιν αὐτὴν ἐδέχθησαν ἔκτοτε πάντες οἱ μελετηταί. Ἡ περίπτωσις τοῦ λέοντος ὅμως καὶ τότε ἀκόμη παρέχει τὴν δυσκολίαν τῆς ὀγκώδους χαίτης, ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ συνανῆκεν εἰς τὸ πρόσθετον τμήμα. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προσθήκην κεφαλῶν λεαινῶν ὁ χώρος δὲν φαίνεται ἐπαρκής. Εἰς περίπτω-

¹ Ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ SCHLIEGMANN.

² Πρβλ. A. EVANS, Palace of Minos, III, σ. 414, εἰκ. 276. Ἐξ ὅλων τῶν μεταλλικῶν εὐρημάτων τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ Μυκηναῖοι ἦσαν ἐξ ἴσου καλοὶ, ἀν ὅχι καλύτεροι, καὶ εἰς τὴν ἐπεξ-

εργασίαν τῶν μεταλλικῶν ἐλασμάτων καὶ τοῦ λίθου.

³ Mykenai, σ. 37: «Wegen des geringen Raumes aber müssen die Köpfe nur sehr klein, müssen hervorstehend gewesen sein und das Gesicht dem Betrachtenden zugewandt haben».

σιν δὲ τοποθετήσεως μικροτέρων τοῦ κανονικοῦ κεφαλῶν διὰ τὴν προσρμοσθῶν πρὸς τὸν χώρον τοῦ τριγώνου, τὸ ὁπτικὸν ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο χαμηλότερον τῆς καλλιτεχνικῆς ποιότητος τοῦ ἀναγλύφου. Πλὴν αὐτοῦ θὰ ἔδει νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ τοποθέτησις χαλκῶν, ἐπιχρῦσων ἢ καὶ χρυσῶν κεφαλῶν τοῦ αὐτοῦ ζώου, λεαίνης ἢ λέοντος ἐν προκειμένῳ, οὐδένα ἄλλον λόγον θὰ εἶχε πλὴν τῆς ἐπιδείξεως τῆς ὑλικῆς εὐμαρείας τῶν Μυκηνῶν.

Ἄς ἐπανέλθωμεν ὅμως εἰς τὰ δεδομένα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐπεχείρησα τὴν ἀναπαράστασιν ὡς κατωτέρω. Ὅπως ἐλέχθη ἤδη, ἡ ἀνάγλυφος πλάξ δὲν καλύπτει ἐξ ὁλοκλήρου τὸ ὑπεράνω τῆς πύλης κουφιστικὸν τρίγωνον. Εἶναι ἀπίθανον νὰ προσ-

α

β

γ

Εἰκ. 6. α) Φακοειδὴς ψῆφος εἰς Harvard University. β) Σφραγίσμα ἐξ Ἀγ. Τριάδος. γ) Σφραγὶς ἐκ Κνωσοῦ.

ετίθετο ἐκεῖ ὀριζόντιος δόμος. Ἡ παράστασις προφανῶς συνεπληροῦτο διὰ τῆς προσθήκης ἀντικειμένου τινός, ὡς φαίνεται ἐξ ὑπαρχούσης ὁπῆς κατὰ τὸ διατηρηθὲν ἄνω δεξιὸν τῷ ὀρῶντι τμήμα τῆς πλακός. Κατὰ τὴν γνώμην μου πρέπει νὰ ἐπιστεφθῇ ὁ κίων διὰ ζεύγους κεράτων¹. Παλαιότερον προετάθη ἡ συμπλήρωσις τῆς παραστάσεως διὰ μιᾶς καθημένης περιστερᾶς, προσφάτως δὲ διὰ περιστερᾶς ἢ τριπλοκρίνου.

Ἦδη πρέπει νὰ ἐξετασθῇ πρὸς συμπλήρωσιν ἡ κυρίως παράστασις. Μεγάλην σημασίαν κατ' ἀρχὴν ἔχει διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀναγλύφου ἡ ἔννοια αὐτοῦ. Κατὰ κανένα τρόπον καὶ λόγῳ τῆς θέσεως καὶ λόγῳ τῆς ἐποχῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπετέλει ἀπλὴν διακόσμειν ἢ νὰ ἐσκόπει εἰς μόνην τὴν ἐπιδείξιν πλούτου. Εἶναι προφανὲς ὅτι αὐτὸ ἢ ἐνεῖχε θρησκευτικὴν σημασίαν ἢ ἐπεῖχε θέσιν ἐμβλήματος τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἡγεμόνος, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ διττὴ ἔννοια, ἐὰν δεχθῶμεν τὴν συγκέντρωσιν τῆς κοσμικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Βα-

¹ Βεβαίως εἶναι ὀρθὸν τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. ΜΥΛΩΝΑ ἐν *Ancient Mysenae*, σ. 15 κ.ε., ὅτι εἰς ἀπάσας τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς περιπτώσεις ἡ παρουσία διπλῶν κεράτων καὶ περιστερᾶς σημαίνουν ἱερόν. Θὰ εἶχα πάντως νὰ ἀναφέρω τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐκ Μυκηνῶν σφραγίσματος (βλ. BSA 50, 1955, πίν. 38 καὶ 39 καὶ σ. 206 καὶ ἡμετ. εἰκ. 4), ὅπου ἡ ἐνθυμίζουσα τὴν Πύλιν παράστασις οὐδό-

λως ἱερατικὴ εἶναι. Εἶναι ἄρα γε συμπτωματικὸν ὅτι τὰ κέρατα εἶναι ἴσως πραγματικά (χρυσᾷ ἢ ἐπίχρυσά εἰς τὸ πρωτότυπον) καὶ εὐρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἡ ὑπεράνω τοῦ κίονος τῆς παραστάσεως τῆς Πύλης πλάξ φέρει ὁπᾶς; Ἄς μὴ λησμονῶμεν ἄλλωστε τὴν διπλὴν ιδιότητα τοῦ Βασιλέως - Ἀρχιερέως καὶ τὸ ὅτι ὁ κίων κατὰ τὰ παραδεδομένα πατεῖ ἐπὶ «βωμῶν».

σιλέως Ἀρχιερέως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν. Ἡ ἄποψις τῆς θρησκευτικῆς ἐννοίας ἔσχε τοὺς περισσοτέρους ὁπαδοὺς τῶν μελετητῶν, ἐκ δὲ τῶν θεῶν ἡ Ρέα Κυβέλη ταυτιζομένη πρὸς τὴν τρομερὰν μορφήν τῆς Ποτνίας Θηρῶν. Οἱ λέοντες εἶναι πιστοὶ τῆς ἀκόλουθοι καὶ ὁ κίων ἡ ἀνεικονικὴ μορφή της. Ἦδη ὁμως, ὡς εἶδομεν, ἡ παρουσία τῶν λεόντων καθίσταται ὀλιγώτερον βεβαία.

Προσωπικῶς νομίζω ὅτι, παρ' ὅλον ὅτι αἱ πύλαι τῶν πόλεων πολλάκις σχετίζονται πρὸς λατρείαν θεοτήτων, ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ ἐμβλήματος τῆς πόλεως. Τὰ ἐν ἐραλδικῇ στάσει ζῶα φυλάσσουν τὸν ἡγεμονικὸν Οἶκον, τὸν ὅποιον συνεκδοχικῶς σημαίνει ὁ μετ' ἐπιστυλίου κίων. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι λίαν διαδεδομένη εἰς τὸν Κρητομυκηναϊκὸν Κόσμον. Δύο ζῶα ἐκατέρωθεν κίονος ἢ τοῦ βασιλικοῦ θρό-

Εἰκ. 7. Σφραγιδόλιθος (β) καὶ ψήφοι (α, γ) ἐκ Μυκηνῶν.

νου ἴστανται ὡς φρουροὶ αὐτῶν. Τὴν θέσιν κατέχουν πραγματικὰ ἢ φανταστικὰ ζῶα. Λέοντες γρυῖπες καὶ σφίγγες παριστῶνται¹. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν νομίζω ὅτι οἱ γρυῖπες παρουσιάζουν μεγάλας πιθανότητας.

1 Εἰς ἔργα μικροτεχνίας παραστάται κίωνων ἢ ἐν ἐραλδικῇ στάσει εὐρίσκονται καὶ αἱ σφίγγες καὶ οἱ λέοντες. Εἰς τὴν μοναδικὴν περίπτωσιν πάντως τῆς σχέσεως τῶν λεόντων πρὸς κίονα, ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ, ὑπάρχουν κρεμασμένα ἀπὸ τὸν κίονα καὶ δύο ἀντικείμενα, τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἱεροὶ κόμβοι, ὁμοιάζουν ὁμως κάπως ὡς κεφαλαὶ πτηνῶν ἢ πτερά, οἱ δὲ λέοντες εἶναι πολὺ περισσότερον κύνες εἰς τὴν μορφήν ἢ λέοντες (βλ. εἰκ. 5, πρβλ. καὶ εἰκ. 7α, β, γ, 6γ, 8 καὶ 9).

Τὴν περίπτωσιν τῶν σφιγγῶν δὲν ἀποκλείω καὶ διὰ τὴν Πύλιν τῶν Μυκηνῶν. Τότε ὁμως θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ παριστάμεναι ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος Σφίγγες θὰ ἦσαν οἱ ἴδιοι οἱ Βασιλεῖς τῶν Μυκηνῶν ἔχοντες τὴν μορφήν τοῦ μυθικοῦ ζώου. Καὶ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη βεβαίως δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανος (πρβλ. τὰ λεγόμενα διὰ τὴν σχέσιν τοῦ Οἴκου τῶν Ἀτρειδῶν πρὸς τοὺς λέοντας ἐν MYLONAS, *Ancient Mycenae*, σ. 29, ὡς καὶ PERSSON καὶ WACE). Τὸ ὅτι δὲ οἱ ἔξ Ἀργούς ἡγεμόνες εἰς Τροίαν καλύπτουν τοὺς ὤμους τῶν μὲ τὴν

δορὰν λέοντος μᾶς φέρει πλησιέστερον πρὸς τὴν ἐντύπωσιν τῆς σφιγγός (λέων μὲ ἀνθρωπίνην κεφαλὴν) ἢ τοῦ λέοντος. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν εὐρεθεῖσαν ἐν Μυκῆναις ἐγχρωμον κεφαλὴν σφιγγός ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ (ἀρίστη ἀπεικόνισις ἐν ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ-ΗΙΡΜΕΡ, *Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς*, ἔγχρ. πίν. ΧLI - ΧLII). Πάντως, προσωπικῶς, χωρὶς νὰ ἀποκλείω καὶ τὴν περίπτωσιν σφιγγῶν, αἱ ὁποῖαι ὁπωσδήποτε ἔχουν περισσότερα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ αὐτῶν ἀπὸ τοὺς λέοντας, νομίζω ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ὁ Βασιλικὸς Οἶκος ἐκφράζεται διὰ τοῦ ἐπιστεφομένου ὑπὸ τῶν δοκῶν κίονος, θὰ ἦτο δὲ παράξενος ἐν προκειμένῳ ἢ κατὰ πλεονασμὸν παράστασις τῶν Βασιλέων-Σφιγγῶν ἐκατέρωθεν, ἐκτὸς ἐὰν εἶχε σχέσιν μὲ δυαδικὴν βασιλείαν (ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΑ 31, 1956, σ. 406 καὶ Γέρας Κεραμοπούλλου, 1953, σ. 84-85, πρβλ. καὶ τοιχογραφικὴν παράστασιν ἐν AJA 66, 1962, πίν. 40 εἰκ. 12 ἐκ Πύλου). Πάντως ἡ τοποθέτησις σφιγγῶν εἰς τὴν Πύλιν παρουσιάζει καὶ τὴν δυσκολίαν ὅτι τὰ πτερά ἦτο δύσκολον νὰ εἶναι ἐνιαῖα μὲ τὴν κεφαλὴν.

Εἶναι ὅμως τεχνικῶς εὐχερὲς καὶ δικαιολογημένη ἡ τοποθέτησις κεφαλῶν γρυπῶν ἐπὶ τῶν ὑπαρχόντων σωμάτων αἰλουροειδῶν¹;

Ὁ γρύψ, ὡς γνωστόν, φέρεται ἔχων σῶμα λεόντειον καὶ κεφαλὴν ἀετοῦ, εἶναι δὲ συνήθως περωτός, σπανιώτατα δὲ ἄπτερος². Ἀπὸ καιροῦ εἶχα ἤδη παρατηρήσει ὅτι εἰς παραστάσεις ὠρισμένων φανταστικῶν ζώων καὶ δαιμόνων τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου αἱ κεφαλαὶ (γρυπῶν) ἢ αἱ δοραὶ (ὄνοκεφάλων) παριστῶνται ἠθελημένως τόσον

Εἰκ. 8. Λίθος ἐκ τοῦ Σπηλαίου Ψαροῦ.

διαφέρουσαι τῶν λοιπῶν σωμάτων, ὥστε νὰ διερωτᾶται τις μήπως πρόκειται περὶ «μασκαρεύματος» οἰκοσίτων ζώων³. Ἰδίως αἱ ἀέτειοι κεφαλαὶ τῶν γρυπῶν διακρίνονται πάντοτε σαφῶς διαχωριζόμεναι ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ ἄνω τῶν λεοντείων σωμάτων, ἐνίοτε καὶ διὰ σειρᾶς στιγμῶν ἐνθυμιζουσὼν ἐφήλωσιν. Τὰ λεόντεια αὐτὰ σώματα εἶναι, ὡς καὶ τὰ τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν, πλαστικῶς ἐκπεφρασμένα, ἀλλὰ δὲν παρουσιάζουν χαίτην ἢ θύσανον εἰς τὴν οὐρανόν, οὔτε ἐνδειξιν γένους, πλὴν ἐκείνων, τὰ ὅποια εἶναι θηλυκοῦ γένους καὶ φέρουν εἰς ἐνίας παραστάσεις ὑπερμεγέθεις κρεμαμένους μαστούς. Ἐνίοτε ὑπάρχει καὶ ἐνδειξις τῶν μακρῶν τριχῶν τῆς κοιλίας μό-

νον (βλ. σφραγίδα ἐκ Πύλου ἐν ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ - ΗΙΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, πίν. 209 καὶ ἐνταῦθα εἰκ. 10).

Τεχνικῶς δὲν παρουσιάζεται δυσκολία διὰ τὴν τοποθέτησιν ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἀετείων κεφαλῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπετελοῦντο ἐκ ξυλίνου πυρῆνος φέροντος μεταλλικὴν ἐπένδυσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἦτο εὐκόλος ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐξωτερικῆς ποικιλίας τῶν διακοσμήσεων τῶν κεφαλῶν τῶν γρυπῶν. Ἡ πρὸς τὰ ἔσω κλίσις τῆς τριγωνικῆς πλακὸς ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ περίγραμμα τῶν κεφαλῶν, αἱ ὁποῖαι ἴσως ἔβλεπον πρὸς τὰ ἄνω,

1 Θὰ ἦτο δυνατόν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀντικρουσθῇ ἡ παρῶσα μελέτη εἰς παραδεχθῇ τις ὅτι ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ εἶδε πράγματι τοὺς λέοντας ὁλοκλήρους. Ἐν II 16. 5 λέγει: *Λέγεται δὲ ὅμως εἶναι καὶ ἄλλα καὶ ἡ Πύλη, λέοντες δ' ἐφροσθήκασιν αὐτῇ*. Προσωπικῶς νομίζω ὅτι ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ εἶδε τὴν πύλην ἐξ ἀποστάσεως, εἰς ἣν κατὰστασιν διατηρήσεως εὐρίσκεται καὶ σήμερον, ἐθεώρησε δὲ ὡς μικρὰν φθορὰν τὴν ἔλλειψιν τῶν κεφαλῶν, δυσδιακρίτων μακρόθεν. Ἐὰν αἱ κεφαλαὶ ἐσφώζοντο, εἴτε ἐκ χαλκοῦ, εἴτε ἐξ ἄλλης ὕλης, θεωρῶ πιθανώτατον ὅτι ὁ περιηγητὴς θὰ ἀνέφερε τι περὶ αὐτῶν, προσθέτων καὶ τινα ἐρμηνείαν κατὰ τὴν συνήθειάν του. Πάντως ἡ καταστροφή τῶν Μυκηνῶν κατὰ τὸ 468 π.Χ. ὑπῆρξε τόσον μεγάλη (βλ. ΔΙΟΔΩΡ. ΣΙΚΕΛ. XI 65), ὥστε νὰ φαίνεται τελείως ἀπίθανον ὅτι οἱ Ἀργεῖοι ἐπιδρομεῖς κατέλιπον κατὰ χώραν ἀκέραιον τὸ ἀνάγλυφον

διὰ νὰ ἐνθυμίζῃ τὰς παλαιὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῶν Μυκηνῶν.

2 Ἐλάχιστα παραδείγματα, ἐν οἷς τὸ τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου ἐν Κνωσῇ (P. o. M. III, 908 κ.ε.). Τὴν ἔλλειψιν περῶν ὁ Α. ΕΥΑΝΣ θεωρεῖ ὡς σκοπίμως γενομένην διὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς γρυπᾶς πιστοτέρους φύλακας τοῦ θρόνου, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν πετώντες ἐξ αὐτοῦ (πρβλ. ἐκ Ζάκρου ἐν Annuario 8-9, 1925-26, εἰκ. 183 καὶ 192).

3 Πρβλ. ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω περὶ τῶν κρεμαμένων ἐκ τοῦ κίονος τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῶν Μυκηνῶν (βλ. NILSSON, M. M. Rel. and his Survival in Greek Religion, εἰκ. 119, σ. 250, ἡμετ. εἰκ. 5)· παρόμοια ἀντικείμενα ἢ πτηνὰ (:) φαίνονται ὑπεριπτάμενα τῶν ζώων ἐπὶ ἐτέρου σφραγίσματος τῶν Μυκηνῶν (ἔ.α. σ. 174, εἰκ. 78) εἰς μίαν δὲ περίπτωσιν (κύλινδρος

ὥς εἰς ἄλλας ὁμοίας παραστάσεις ¹. Ἡ ἐκ διαφόρου ὕλης συμπλήρωσις καθίσταται πλέον εὐεξήγητος, ἦτο δὲ ἴσως καὶ ἐπιβεβλημένη πρὸς διάκρισιν τῶν δύο διαφόρων μερῶν τοῦ μυθικοῦ ζώου. Δὲν ὑπάρχει βεβαίως περιθώριον διὰ τὴν προσθήκην τῶν χαρακτηριστικῶν περυγῶν τῶν γρυπῶν. Αὗται ὅμως δυνατὸν νὰ ἐκρέμαντο πλέον ἐκτὸς τοῦ τριγώνου ἢ καὶ νὰ ἔλειπον τελείως ὅπως εἰς τοὺς παριστωμένους εἰς τὴν αἵθουσαν τοῦ Θρόνου τῆς Κνωσοῦ. Αἱ προαναφερθεῖσαι (σ. 9) ὅπαι εἰς τὴν βάσιν τῶν προσθίων ποδῶν τῶν ζώων ἄριστα ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξουν τὸ κάτω μέρος τῶν περυγῶν, ἐνῶ τὸ ἄνω μέρος αὐτῶν ἐστηρίζετο μετὰ τῆς κεφαλῆς ἐντὸς τῶν ὀπῶν τοῦ λαιμοῦ. Πρόσ-

Εἰκ. 9. Λίθος ἐξ Ἰαλυσσοῦ.

θετος στήριξις ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ διὰ τὰ ἄκρα τῶν περυγῶν ἐντὸς τῶν ἁρμῶν τῶν ὀγκολίθων τοῦ τείχους ².

Εἰκ. 10. Χρυσὴ σφραγὶς ἐκ Πύλου.

Πύλης ἔχει τὴν πᾶρισόν της ἐπὶ σφραγιδολίθου ἐξ αὐτῶν τῶν Μυκηνῶν, πλεῖσται δὲ παρόμοιαι παραστάσεις ἐκ τῆς μνημειώδους ζωγραφικῆς καὶ πλαστικῆς, ὥς καὶ τῆς μικροτεχνίας εἶναι γνωσταί.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰς ἐκ τῆς Κρητομυκηναϊκῆς εἰκονογραφίας σχετικὰς παραστάσεις ἐν λεπτομερείᾳ.

¹ Ἀστρακοῦς Ρ. ο. Μ. IV, εἰκ. 351), ὅπου παριστῶνται γρυπες καὶ λέοντες, ἐν ζευγὸς περυγῶν ἀπόκειται ἴσως φερόμενον ὑπὸ τοῦ παρ' αὐτὸ ἀνδρός. Αἱ περιπτώσεις αὗται (κ.ἀ) φέρουν κατὰ νοὺν τὸν Δαίδαλον (πρβλ. EVANS, Ρ. ο. Μ. I, σ. 709).

² Ἡ πιθανώτερον ὥς εἰς τὴν πᾶρισον παράστασιν τοῦ σφραγιδολίθου ἐκ τῶν Μυκηνῶν (NILSSON, ἔ.ἀ.

σ. 253, εἰκ. 121, ἐνταῦθα εἰκ. 1). Εἰς ἀμφοτέρας πάντως τὰς περιπτώσεις πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἦσαν προσδεδεμένοι ἀπὸ τοῦ κίονος.

² Βλ. πίν. 2β, ἐνθα ἐντὸς κύκλων σημειοῦνται τὰ σημεῖα στήριξεως. Στήριξις ἐντὸς τῶν ἁρμῶν τῶν λίθων ἔχει γίνῃ καὶ εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως».

Ἐκ τῆς μνημειώδους τέχνης τὰ παραδείγματα εἶναι ὀλίγα, διότι αἱ εὐθρυπτοὶ τοιχογραφίαι καὶ τὰ ἐπὶ γύψου ἀνάγλυφα συνήθως σφίζονται εἰς μικρὰ τεμάχια καὶ ἡ ἀναπαράστασις τῶν εἶναι δύσκολος.

Ἐκ τῆς Τίρυνθος ἔχομεν μίαν σαφῆ περίπτωσιν πτερωτῶν γρυπῶν¹ ἢ σφιγγῶν ἐκ τοῦ μεγάρου τῆς Βασιλίσσης, ὅπου εὐρέθησαν τοιχογραφίαι κατὰ χώραν. Εἰς τὴν γαλλικὴν ἔκδοσιν τοῦ περὶ τῆς Τίρυνθος βιβλίου² τοῦ SCHLIEMANN χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται: «Parmi les débris de l'enduit des murailles, on rencontre quantité de fragments de ce genre (δηλ. ὡς τοῦ πίν. VII ἔ.ἀ.) ce qui prouve combien les figures ailées tenaient de place dans les peintures murales du Palais». Παρόμοια θέματα παρουσιάζουν καὶ τὰ ἐκ τῶν τειχῶν τεμάχια τοιχογραφιῶν.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ παρὰ τὰ ΝΑ. τεῖχη τῆς Τίρυνθος εὐρεθεῖσαι τοιχογραφίαι ἀνῆκον εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ ἐρρίφθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν πυρκαϊᾶς ἐκεῖ μαζὶ μὲ τὰ φλεγόμενα ξύλα τῶν τοίχων³. Διὰ τὸ ὅτι περιελάμβανον καὶ γρυπας ἐνδεικτικὸν εἶναι τὸ εἰκονιζόμενον εἰς τὸ βιβλίον τοῦ SCHLIEMANN εἰς τὸν πίνακα XII τεμάχιον. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς θέσιν πλησίον τοῦ λαιμοῦ παρουσιάζεται τὸ παπυροειδὲς κόσμημα, ἐν ἑκ τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τῆς διακοσμήσεως τῶν γρυπῶν, μετὰ τὸ ὁποῖον ἀρχίζουν αἱ ἑλικες τῶν πτερῶν. Ὁ RODENWALDT ἐξετάζει τὴν περίπτωσιν τῆς παραστάσεως γρυπῶν ἀλλὰ παραβάλλων πρὸς τὴν Κρήτην λέγει⁴: «In Knossos sind eine ganze Menge von Flügelfragmenten der gleichen Form gefunden worden; auch dort sind die radialen Geraden regelmässig mit der Schnur eingepresst. Da gerade die grossen Greifen des knossischen «Thronsaales» flügellos sind, werden jene Fragmente ebenfalls zu Sphingen gehören. In jedem Falle ist der Typus mit allen kleinsten Einzelheiten der Stilisierung aus Kreta übernommen worden». Ἡ ὁμοιότης ὑπογραμμίζεται ἐνδεικτικώτατα. Ἡ διαφορὰ, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι ὅτι οἱ μεγάλοι ἀκίνητοι γρυπες τῆς Κνωσοῦ ἔχουν ἐπιρρεασθῇ ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Ἡ Πύλος εἶναι τὸ τρίτον σημεῖον τῆς Πελοποννήσου, ὁπόθεν ἔχομεν τοιχογραφίας προερχομένας ἐκ βασιλικοῦ ἀνακτόρου.

Εἰς τὴν αἵθουσαν τοῦ θρόνου δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ αὐτοῦ τοποθετοῦνται δύο πτερωτοὶ γρυπες. Ἡ παράστασις ἔχει τολμηρῶς ἀναπαρασταθῇ συμφώνως πρὸς τὴν εὐρεθεῖσαν ἐκεῖ χρυσὴν σφραγίδα⁵. Πλέον βέβαιον εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ γρυπὸς ἐκ

¹ Εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ μεγάρου τῶν γυναικῶν (SCHLIEMANN, Tirynthe, σ. 225 πίν. VI, VII, XII). πρβλ. καὶ τὰ τεμάχια ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἀνακτόρου (αὐτόθι σ. 324). Ὁ RODENWALDT (Tiryns II, σ. 160) λέγει ὅτι τὰ νέα τεμάχια τοῦ SCHLIEMANN πρέπει νὰ ἀνῆκον εἰς σφίγγας, ἐπεὶ δὲ οἱ γρυπες τῆς Κνωσοῦ εἶναι ἄπτεροι.

² Tirynthe, σ. 280-281.

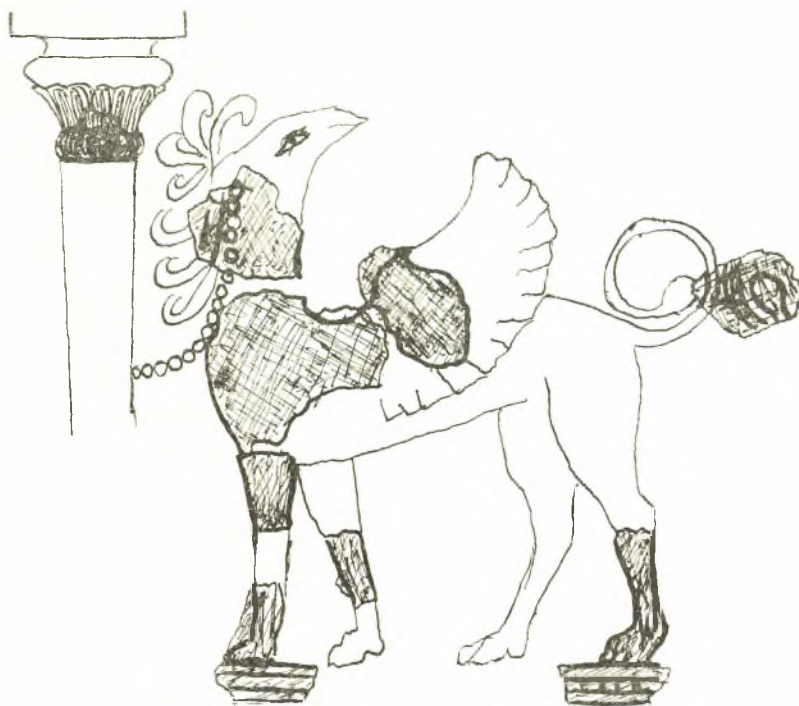
³ Τοῦτο συνάγω ἐκ γενομένης παρατηρήσεώς μου εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1957 ἐπὶ τῆς ΝΑ. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος. Εἰς τινὰ σημεῖα ἐκεῖ αἱ

φλεγόμεναι δοκοὶ εἶχον ἀσβεστοποιήσῃ τμήματα τοῦ βράχου μετὰ τὴν πτώσιν τῶν. Πρβλ. ΑΕ 1956, Χρονικά σ. 5-8.

⁴ Tiryns II, σ. 160.

⁵ Βλ. AJA 1954, πίν. 9, εἰκ. 15 καὶ BLEGEN, A Guide to the Palace of Nestor (κατ' ἀναπαράστασιν τοῦ Piet de Jong), σ. 9' πρβλ. σφραγίδα ἡμετ. εἰκ. 10. Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ εἰς συζήτησίν μου ἀνεκοίνωσεν ὅτι ὁ καθηγητὴς κ. BLEGEN ἐπιχειρεῖ ἤδη ἄλλην ἀναπαράστασιν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπιμένω ἐπὶ τῆς ἀποδεικτικῆς ἰσχύος τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ.

τῶν διαμερισμάτων τῆς βασιλείσης. Ἡ ἀναπαράστασις ¹ ἔχει ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν αἰθουσαν τοῦ θρόνου τῆς Κνωσοῦ. Πάντως τὰ σωζόμενα τεμάχια δὲν εἶναι ἐπαρκῆ διὰ νὰ εἶναι βέβαιον ἐὰν ἔφερεν ἢ ὄχι πετρά. Καὶ εἰς τὸν τρίτον μεγαροειδῆ χώρον τῶν ἀνακτόρων τῆς Πύλου, εἰς τὸ πρόπυλον, εὐρέθησαν κατὰ χώραν ἐπαρκῶς σωζόμενοι καθήμενοι γρῦπες βαθέως ἐρυθροῦ χρώματος ².

Εἰκ. 11. Ἐκτυπον ἀνάγλυφον ἐκ Κνωσοῦ.

Ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος τὸ ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον ἔδωσε τοιχογραφίας, εἶναι τὸ τῶν Θηβῶν, ὅπου καὶ πάλιν ἀπαντοῦν τεμάχια περύγων ³, ἐνδεικτικῶς δὲ ὁ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ἀνεφέρθη εἰς τοὺς γρῦπας καὶ τὰς σφίγγας, πετρωτὰ μυκηναϊκὰ ὄντα. Τὰ δύο τελευταῖα παραδείγματα προέρχονται ἐκ τῆς Κρήτης. Ἀρχίζω ἀπὸ τὴν ὀλιγώτερον γνωστὴν ἀπεικόνισιν, ἣ ὁποία ὁμως πιθανὸν νὰ ἀπετέλει τὴν πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν ἐντὸς τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Εὐρέθη εἰς τὸν ἀνατολικὸν διάδρομον τοῦ ἀνακτόρου τὸν ὀδηγοῦντα εἰς τὰ ἐκεῖ βασιλικὰ διαμερίσματα μετὰ θρόνου. Οἱ γρῦπες, πετρωτοί, παρίστανται ἐν ἐκτύπῳ ἀναγλύφῳ, πατοῦντες ἐπὶ τριπλῆς συνεχοῦς βάσεως. Ὁ sir A. EVANS ⁴ τοποθετεῖ αὐτοὺς ἐν ἐραλδικῇ στάσει ἔχοντας εἰς τὸ μέσον κίονα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι προσδεδεμένοι, καὶ παραβάλλει εὐρε-

¹ BLEGEN, Ὁδηγός, σ. 19, εἰκ. 20 καὶ AJA 1958, σ. 52, εἰκ. 18.

² BLEGEN, Ὁδηγός, σ. 29, εἰκ. 31.

³ ΑΕ 1909, πίν. 2,6, προβλ. καὶ τὰ ἐν σ. 93 καὶ

ὑποσ. 3 λεγόμενα.

⁴ P. ο. Μ. III, σ. 510, εἰκ. 355, 357· προβλ. καὶ II, σ. 785: Painted stucco relief of confronted griffins attached to columns (βλ. ἡμετ. εἰκ. 11).

θεῖσαν ἐν Μυκήναις ψῆφον¹. Εἰς τὴν ἰδίαν πτέρυγα² εὐρέθησαν ὑπολείμματα ξύλου ἀπηνθρακωμένου, χαλκοὶ πλόκαμοι, ὡς καὶ ζευγὸς κεράτων ἐκ γραπτοῦ γύψου.

Εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα καὶ ἐντὸς τοῦ δωματίου τοῦ θρόνου εὐρισκόμεθα καὶ πάλιν ἐνώπιον παρίσου παραστάσεως. Τὸν εἰς τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης κείμενον θρόνον περιβάλλουν καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς καθήμενοι μεγαλοπρεπεῖς γρυῖπες. Ἐνδιαφέρουσα κυρίως εἶναι ἡ κεντρικὴ παράστασις, ἡ ὁποία περιέχει στοιχεῖα ὅμοια πρὸς τὴν παράστασιν τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ κεντρικὸν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἀντὶ τοῦ κίονος (Βασιλικοῦ Οἴκου) εἶναι ὁ ἴδιος ὁ θρόνος τοῦ Βασιλέως - Ἱερέως³. Ἐκατέρωθεν ἴστανται οἱ φρουροὶ γρυῖπες⁴ τὸ κυριώτερον εἶναι ὅτι τὸ περιβάλλον τὴν αἰθούσαν περιφερικῶς συνεχῆς θρανίον διακόπτεται ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν δύο πρώτων γρυπῶν, ὥστε αὐτοὶ νὰ πατοῦν πλέον ἐπὶ γραφικῶς παριστωμένων ἡμιροδάκων⁵, οἱ ὁποῖοι ἐνθυμίζουν τόσον πολὺ τὸ τρίτον στοιχεῖον τῆς παραστάσεως τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν, τοὺς δύο μικροὺς ἀμφικοίλους «βωμούς».

Ἐκ τῆς Κνωσοῦ ἐν ἀκόμῃ παράδειγμα εἶναι ἐνδιαφέρον. Ὁ προϊγκιψ μὲ τὰ κρίνα κρατεῖ προσδεδεμένον ἀπὸ τῆς χειρὸς ζῶον, ὑπάρχει δὲ μεγάλη πιθανότης, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ ὁμοίας παραστάσεις, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ γρυπός⁶.

Ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ δὲν ἔχομεν τοιχογραφίας. Ἐκ τῆς πλησίον ὁμῶς Ἀγ. Τριάδος προέρχεται τὸ χαρακτηριστικώτατον παράδειγμα μυκηναϊκῆς τεχνοτροπίας ζωγραφικῆς, ἡ σαρκοφάγος τῆς Ἀγ. Τριάδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπεικονίζονται πάλιν οἱ βασιλεῖς φερόμενοι ἐπὶ ἄρματος συρομένου ὑπὸ γρυπός⁷.

Ἐκ Παλαικάστρου τέλος ἐπὶ ΥΜ III σαρκοφάγου ὑπάρχει ὁμοίως παράστασις γρυπὸς ἀμελεστάτης ἐκτελέσεως. Ἡ θέσις του πάντως εἶναι σημαντικὴ καὶ ἐπιστέφεται ὑπὸ δύο ζευγῶν κεράτων.

Τὰ ἐκ τῆς μικροτεχνίας παραδείγματα γρυπῶν εἶναι πράγματι ἄφθονα, διαίρῳ δὲ αὐτὰ εἰς τέσσαρας κατηγορίας, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἴσου ἀπαντοῦν καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς τὴν Κυρίως Ἑλλάδα⁸. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν πρόκειται περὶ παραστάσεων παρίσων πρὸς τὴν τῆς πύλης τῶν Μυκηνῶν, ὅπου δύο γρυῖπες ἴστανται φρουροὶ - σύμβολα, ἑκα-

¹ Ἡ ἀρχικὴ ἀναπαράστασις νομίζω ὅτι εἶναι ἡ ὀρθοτέρα. Ἡ τοποθέτησις τοῦ παπυροειδοῦς τεμαχίου ἐπὶ κίονος ὡς ἐν Ρ. ο. Μ. III, σ. 510, εἰκ. 355, εἶναι πλέον ἀληθοφανής. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ τεμαχίου αὐτοῦ ὡς τιάρας τοποθετουμένης ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν γρυπῶν φαίνεται ἀπίθανος (βλ. Ὁδηγὸν Μουσείου Ἡρακλείου Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ πίν. XI, 2), καθόσον εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἐκ τῶν γνωστῶν παραστάσεων ὁ γρυψ εἰκονίζεται φέρον κάλυμμα κεφαλῆς τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Ἐπιπροσθέτως ἡ σαφὴς ἔνδειξις προσδέσεως τῶν γρυπῶν ἐκ τοῦ λαιμοῦ ὁδηγεῖ ἀσφαλέστερον εἰς τὴν μετὰ κίονος ἀναπαράστασιν.

² Ρ. ο. Μ. III, εἰκ. 365, 367.

³ Βλ. Ρ. ο. Μ. IV, σ. 908 κ.ε. πίν. XXXII, εἰκ. 884, 895.

⁴ Παρομοία ζωφόρος τριγλύφων καὶ ἡμιροδάκων ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν χρυσοῦν σφραγιδα ἐκ Πύλου (βλ. εἰκ. 10), ὅπου εἰκονίζεται μεγαλοπρεπῆς γρυψ εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς τῆς Κνωσοῦ στάσιν.

⁵ Βλ. Ρ. ο. Μ. II, σ. 783-85 καὶ IV, 2, σ. 412-13 πρβλ. ΑΕ 1889, πίν. X, 32 καὶ σ. 167. FURTWÄNGLER, Ant. Gem. πίν. II, 39 καὶ ἡμετ. εἰκ. 15, ὡς καὶ τὸν ἐκ Μυκηνῶν (ἡμετ. εἰκ. 18β) δακτύλιον.

⁶ Τὸ ἔθιμον τῆς ἐν σαρκοφάγῳ ταφῆς εἶναι περισσότερον μινωικὸν ἢ τεχνοτροπία ὁμῶς, ὡς καὶ τὰ κοσμήματα τὰ περιβάλλοντα τὰς μορφάς, εἶναι τόσον μυκηναϊκά, τιρύνθια θὰ ἔπρεπε νὰ εἴπω, ὥστε δυσκόλως νὰ ἀντέχη τις εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ μὴ σκεφθῇ ὅτι εἰς βασιλεὺς θνήσκων μακρὰν τῆς γενετείρας του ἠθέλησε νὰ ἔχη ἐπὶ τοῦ τάφου του καὶ τὸν φρουρόν-σύμβολον τῆς ἰσχύος του γρυπα διὰ νὰ ὁδηγῇ τὸ ἄρμα του.

⁷ Βλ. NILSSON, ἔ.δ. σ. 170, εἰκ. 71. Ὁ ANDRÉ DESSENNE, ὅστις ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὰς παραστάσεις Σφιγγῶν, ἔχει συγκεντρώσει τὰς παραστάσεις γρυπῶν ἐκ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου εἰς ἐσχολιασμὸν κατάλογον δημοσιευθέντα ἐν BCH 81, 1957, σ. 203-215. Εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ὁ-

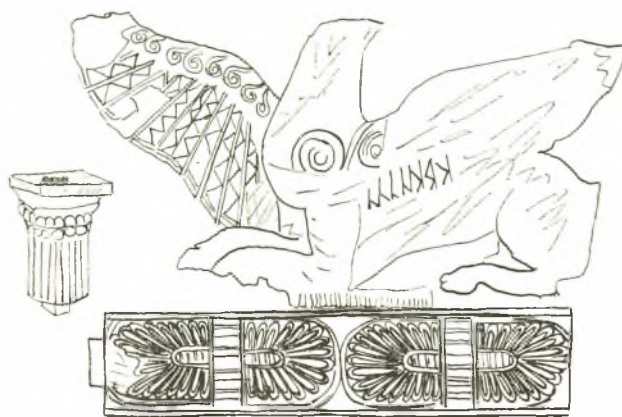
τέρωθεν κίονος ἢ βωμοῦ ἢ εἰκονίζονται πάλιν ἐν ἐραλδικῇ στάσει ἢ ἀντιθετικῶς. Εἰς τὴν δευτέραν παριστῶνται σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὸν Βασιλέα ἢ Ἱερέα, πρὸς τὴν γυναικεῖαν θεότητα ἢ πρὸς ἀνδρικήν μορφήν ἢ προσδεδεμένοι εἰς ἄρμα. Εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν ὁ γρῦψ παρίσταται μεγαλοπρεπῆς μονήρης, ἰστάμενος ἢ ἐξηπλωμένος ἐπὶ σφραγίδων ἢ ψήφων ὡς σύμβολον ἢ ἔμβλημα. Τέλος ὁ γρῦψ μόνος ἢ μετ' ἄλλων εἰκονίζεται τρέχων ἢ καταδιώκων ζῶα (κρίους, ἐλαφοειδῆ). Ἡ τελευταία αὕτη κατηγορία νομίζω ὅτι δὲν ἔχει μεγάλην σχέσιν μὲ τὴν συμβολικὴν σημασίαν τοῦ ζῴου¹.

Εἰκ. 12. Σφραγιδόλιθος ἐκ Μυκηνῶν.

Εἰκ. 13. Δακτύλιος ἐκ Βόλου.

Εἰκ. 14. Ἐλεφάντινα ἐκ Μυκηνῶν.

Διὰ τὴν ἐπιχειρουμένην ἀναπαράστασιν μεγαλυτέραν σημασίαν παρουσιάζουν αἱ παραστάσεις τῆς πρώτης ὡς ἄνω κατηγορίας. Ἐξ αὐτῶν τῶν Μυκηνῶν ὑπάρχει ἐγγεγλυμμένος διάτρητος λίθος, ὁ ὁποῖος ἔχει εὑρεθῇ εἰς τάφον. Ἡ ὁμοιότης τῆς παραστάσεως εἶναι τοιαύτη, ὥστε ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἀναφέρει: «...ὅπου ἡ αὕτη μὲν εἰκὼν ἐπαναλαμβάνεται, τὰ θηρία ὁμως ἀντὶ λεόντων εἶναι γρῦπες καὶ ὁ κιονίσκος ἐλικοειδής...»². Πράγματι περιέχει τὰ αὐτὰ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Πύλης παράστασιν στοιχεῖα. Θὰ ἡδύνατο νὰ εἴπη τις ὅτι ἡ μία παράστασις συμπληροῖ τὴν ἄλλην. Οἱ γρῦπες ἔχουν τὰς πτέρυγας ἀναπεπταμένας καὶ στρέφουν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ὀπίσω. Εἶναι προσδεδεμένοι εἰς τὸν κίονα ἀπὸ τὸν λαιμὸν καὶ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν φέρουν ἀπλοῦν λοφίον. Ἡ μία ἐκ τῶν ἀναπαραστάσεων τὰς ὁποίας ἐπεχείρησα³ ἀκολουθεῖ τὴν παράστασιν αὐτήν. Μικρὰν παραλλαγὴν τῆς παραστάσεως παρουσιάζει ἕτερος φακοειδὴς λίθος ἐκ

λίγα ἀκόμη παραδείγματα ὡς ὁ ἐκ Βόλου δακτύλιος, ὁ ἐγγεγλυμμένος λίθος ἐν εἰκ. 12, τὸ σπουδαιότατον σφράγισμα ἐκ Μυκηνῶν ἐν εἰκ. 4· πρβλ. καὶ FRANKFORT, Notes on the Cretan Griffin (BSA 37, 1936-37, σ. 106 ἐ.) καὶ AJA 63, 1959 σ. 186 (περίληψις ἀνακοινώσεως J. L. BENSON, The Griffin in the Minoan-Mycenaean World). Βλ. καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντα κατάλογον τοῦ A. DESSENNE.

¹ Διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν βλ. εἰκ. 1, 4, 6, 11,

12, 14, 16, 18a, 19, 22 καὶ 23. Διὰ τὴν δευτέραν εἰκ. 8, 9, 15 καὶ 18β. Διὰ τὴν τρίτην περίπτωσιν βλ. εἰκ. 10, 13, 14, 19β καὶ 21a, β, γ. Τέλος βλ. εἰκ. 20.

² ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός, σ. 17-18 πρβλ. NILSSON, ἑ.δ. σ. 253, πίν. 121, ἡμετ. εἰκ. 1· πρβλ. καὶ εἰκ. 6a : φακοειδῆ ψήφον ἐκ τῆς συλλογῆς Fogg τοῦ Harvard University.

³ Βλ. ἡμετ. εἰκ. 3.

Μυκηναῶν, ἔνθα ἑλλείπει ὁ κεντρικὸς κίων, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ὑπάρχει παρὰ τοὺς γρυῦπας τὸ σύμβολον ∇ «σῖτος» ἢ \uparrow ζο τῆς γραμμικῆς Β ¹.

Ἐκ Μυκηναῶν ὁμοίως θὰ εἶχα νὰ προσαγάγω ὀλίγα ἀκόμη παραδείγματα. Οὕτω πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λαξευτοῦ τάφου «27» καὶ παρ' αὐτὴν ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἀνεῦρε τεμάχια ἐλεφαντίνων σκευῶν καλῆς διατηρήσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἀπεικόνισις ὠραιότητος γρυπός ². Ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου καὶ ἐκ τοῦ πλησίον χώρου ὅμως ἔχουν συλλεγῆ δύο σημαντικώτατα τεμάχια. Τὸ ἐν παριστᾷ τὸ θέμα τῶν ἡμιροδάκων, τὸ ὁποῖον συχνὰ ἀπαντᾷ μετὰ τῶν γρυπῶν καὶ φαίνεται ὅτι ἔχει συγγένειαν καὶ πρὸς τοὺς «βωμίσκους» τῆς Πύλης. Τὸ ἄλλο εἶναι μικρὸς μετὰ ραβδώσεων κιονίσκος, μετὰ τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν καὶ ἀρράβδωτοι. Παρόμοια εὐρήματα ὑπάρχουν ἐκ τῆς οἰκίας τῶν σφιγγῶν ³, ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου ⁴ καὶ ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου ⁵.

Εἰκ. 15. Λίθος ἐκ Βαφειοῦ.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς παραστάσεως παράδειγμα, ἐκ Μυκηναῶν, προερχόμενον ἐκ τοῦ χώρου τῆς Περσείδας (ἀν. - δυτ. διάδρομος), εἶναι σφράγισμα ἐκ φακοειδοῦς ψήφου, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὸ ἔμβλημα τῆς Πύλης τῶν Μυκηναῶν ⁶. Ἐξ ἐνὸς κίονος, ὁ ὁποῖος ἐπιστέφεται διὰ ζεύγους κεράτων εἶναι προσδεδεμένοι δύο ραδινοὶ γρυῦπες ⁷. Ὁ εἷς φέρει ἀπλούστερον λοφίον καὶ ὁ ἄλλος πλέον πολὺπλοκον. Πατοῦν καὶ οἱ δύο, ὡς καὶ ὁ εἷς τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως κίων, ἐπὶ μορφῆς, ἣ ὁποία παρίσταται πρηνῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου προσπαθοῦσα ματαίως νὰ ἐγερθῇ. Ὁ WACE ἀποδίδει εἰς τοὺς γρυῦπας σώματα ἵππων, εἶναι ὅμως προφανὲς ὅτι οὗτοι εἶναι κατεσκευασμένοι κατὰ τὸ θεμελιῶδες πρότυπον τοῦ μυκηναϊκοῦ γρυπός ⁸. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μορφὴ ἀναφέρεται ὡς ἀνθρωπόμορφον τέρας. Τὰ μακρὰ κέρατα πάντως καὶ τὸ τετράγωνον τῆς προτεταμένης κεφαλῆς μοῦ ἐνθυμίζουσιν τὴν κεφαλὴν ταύρου. Ὁ Μινώταυρος ἔρχεται εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει νομίζω ὅτι ἡ ἔννοια εἶναι σαφὴς καὶ τὸ εἶδος τῆς παραστάσεως γνωστόν. Τὴν πρηνῆ θέσιν ἔχει συνήθως ὁ ἡττημένος ἐχθρὸς, ὁ ὁποῖος κεῖται ὑπὸ τοὺς πόδας ἢ ὑπὸ τὸ σύμβολον τοῦ νικητοῦ «ὡς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ». Ἡ ψήφος χρονολογεῖται εἰς τοὺς περὶ τὸ 1300 χρόνους, εἶναι δηλαδὴ σύγχρονος πρὸς τοὺς χρόνους τῆς διευθετήσεως τῆς Πύλης τῶν Μυκηναῶν, οἱ ὁποῖοι συμ-

¹ Βλ. εἰκ. 12 καὶ ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ΑΕ 1888, πίν. 10,30.

² Αὐτόθι πίν. 8,14 καὶ πίν. 8,8.

³ Βλ. εἰκ. 17α.

⁴ BSA 25, σ. 304, εἰκ. 58, τολμηρὰ ἢ ἀναπαράστασις ὡς λεόντων. Βλ. εἰκ. 17, γ.

⁵ BSA 50, 1955, πίν. 31 καὶ ἡμετ. εἰκ. 23.

⁶ Αὐτόθι πίν. 38c καὶ 39c (ἀναπαράστασις)· περιγραφή σ. 206, ἀρ. 7 (53-99). Βλ. εἰκ. 4.

⁷ Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραστάσεως αὐτῆς προσέθηκα τὰ διπλὰ κέρατα ἐπὶ τῆς ἀναπαραστάσεως τῶν εἰκ. 2, 3

καὶ τοῦ πίνακος 2α.

⁸ Εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ σῶμα τῶν γρυπῶν, ἐνίοτε καὶ τῶν λεόντων, εἶναι ραδινοὶ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν εἰκονογραφίαν, πολλάκις ὁμοιάζον πρὸς τὰ σώματα τῶν κυνῶν πρβλ. καὶ ROSENWALDT, Tiryns II, 115: «Im Allgemeinen sehen sich die Körperkretisch-mykensischer Löwen und Hunde sehr ähnlich». Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ ἀνωτέρω σφράγισμα αἱ οὐραὶ τῶν γρυπῶν εἶναι ὁρθαὶ εἰς στάσιν ἀδύνατον δι' οὐρανὸν ἵππων πρβλ. εἰκ. 22.

πίπτουν μὲ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης ἰσχύος τῶν Μυκηναίων. Ἡ ἀπλότης τῆς ἐκτελέσεως τῶν γρυπῶν ἐνθυμίζει τοὺς ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ γρυπας καθὼς καὶ σφραγίδα ἐκ τοῦ μικροῦ ἀνακτόρου πλησίον τῆς Κνωσοῦ¹.

Ἐκ τῆς γειτονικῆς Προσύμνης προέρχεται χρυσοῦς δακτύλιος, εὑρεθεὶς εἰς τὸν ἐπιφανέστατον ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων². Παρουσιάζει καὶ αὐτὸς θέμα παρόμοιον πρὸς τὸ τῆς Πύλης. Τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως κατέχει κίων φέρων ἑλικοειδεῖς ραβδώσεις ἐνθυμίζων πῶς τοὺς ἡμικίονας τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως. Ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος δύο καθήμενοι γρυπες φέροντες ἀπλοῦν λοφίον βλέπουν πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κίονος³. Εἰς τὸ κάτω μέρος ὑπάρχει ἐνιαῖον δάπεδον.

Ελκ. 16. Ἐλεφάντινον πλακίδιον ἐκ τάφου τοῦ Μενιδίου.

Τελευταῖον παράδειγμα ἐραλδικῶς ἱσταμένων ἑκατέρωθεν κίονος πετρωτῶν μορφῶν (γρυπῶν ἢ σφιγγῶν) ἔχω νὰ προσαγάγω τὸ ἐλεφάντινον πλακίδιον ἐκ Μενιδίου⁴.

Ἀπλῶς ἐραλδικῶς ἱσταμένων αἰλουροειδῶν τεμάχια, ἄνευ ὅμως κίωνων ἢ κεντρικοῦ τινος ἀντικειμένου, εὑρέθησαν εἰς τὰ Δενδρὰ τῆς Ἀργολίδος. Ἐκ τούτων τὰ δύο, πιθανώτατα, ἀνήκουν εἰς λεαίνας, τρίτον ὅμως εἶναι ἀκέφαλον καὶ πλησίον του εὑρέθη παράστασις περὺγων ἀναλόγου πρὸς αὐτὸ μεγέθους, ὥστε πιθανῶς ἀπεικόνιζε γρυπα⁵. Ἐκ τῶν παραστάσεων γρυπῶν τῶν ἄλλων κατηγοριῶν ὀλίγα παραδείγματα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν μορφῶν καὶ τῆς σημασίας των προσάγω. Οὕτω εἰς τὰς Μυκή-

¹ Ἐὰν ὁ Μινώταυρος ἐνταῦθα ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς ὑπὸ τὴν ἰσχὺν τῶν Μυκηνῶν τελοῦσης Κνωσοῦ, ὁ κίων μετὰ τῶν γρυπῶν ἀποτελεῖ τὸ σύμβολον τοῦ ἰσχυροῦ ἡγεμόνος τῶν Μυκηνῶν, ὁ ὅποιος ἠθέλησε νὰ ἀπαθανάτισῃ ἐπὶ τῆς σφραγίδος του τὸ γεγονός τῆς ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὑπαγωγῆς τῆς Κρήτης. Δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ὁ κίων καὶ τὰ βᾶθρα τοῦ ἀναγλύφου τῆς πύλης νὰ σημαίνουν τὴν ἔνωσιν τῶν δύο βασιλείων τῆς θαλάσσης κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ (ΠΑΑ 1956, 412-413) ὑπὸ τὴν ἔννοιαν πάντοτε τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἑνὸς (Κρήτης) ὑπὸ τὸ ἄλλο (Μυκήνας).

² BIEGEN, *Prosymna I*, σ. 143, εἰκ. 576, 1, 2 ἐκ τάφου XI.IV. Ἡμετ. εἰκ. 18α.

³ Εἰς τὴν ἐν πίν. 2α καὶ εἰκ. 2α ἀναπαράστασιν ἀκολουθεῖται αὐτὴ ἡ κλίσις τῶν κεφαλῶν. Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς σημαντικώτατον παράδειγμα εἶναι ὁ ἐν DEMARCON, *Naissance de l'art Egéen*, σ. 262, εἰκ. 361 κύλινδρος, 14-13^{ης} χιλιετ., μυκηναϊκῆς ἐπιδράσεως, ὅπου

παρουσιάζεται τὸ θέμα τῆς πύλης τῶν Μυκηνῶν μὲ μικρὰν παραλλαγὴν. Ὁ κεντρικὸς κιονίσκος, πατῶν ἐπὶ χιαστί παριστωμένου «βωμίσκου», καταλήγει ἄνω εἰς παπυροειδὲς κόσμημα. Οἱ γρυπες ἔχουν τὴν ἰδίαν πρὸς τὴν τοῦ φακοειδοῦς λίθου εἰκ. 1 τῶν Μυκηνῶν στάσιν, κρατοῦνται δὲ ὑπὸ ἀνδρῶν φερόντων τὴν «ιερατικὴν στολήν» (πρβλ. τὸν λίθον ἐκ Βαφειοῦ ἐν ἡμετ. εἰκ. 15).

Παρόμοιαι παραστάσεις ὑπάρχουν ἐπὶ κυλίνδρων τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου (DELAHORTE, *Catalogue des cylindres orientaux*, Musée du Louvre, πίν. 79, εἰκ. 21 A337) καὶ τῆς Bibliothèque Nationale (DELAHORTE, *Catalogue des cylindres orientaux de la Bibliothèque Nationale*, πίν. 26, ἀρ. 21 A654, 380 καὶ 385). Ἐκ Κύπρου (βλ. HANS HENNING VON DER OSTEN, *Orient. Seals in the Collection of Mr Edw. Newell*, πίν. XXII, 361 καὶ BSA 37, σ. 228 εἰκ. 25).

⁴ Βλ. εἰκ. 16. NILSSON, ἔ.δ. σ. 251, εἰκ. 120.

⁵ Εἰκ. 17β. PERSSON, *Royal Tombs*, πίν. XXVI.

νας ἔχουν εὐρεθῇ δύο θαυμάσιοι χρυσοὶ δακτύλιοι¹. Ὁ εἷς παρουσιάζει δύο γρυῖπας βαδίζοντας κατ' ἀντίθετον κατεύθυνσιν καὶ στρέφοντας τὴν κεφαλὴν ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον. Εἰς τὸν ἄλλον² θήλεια γρύψ (διακρίνονται οἱ κρεμάμενοι μαστοὶ) ὑπερφυσικοῦ

μεγέθους εὐρίσκεται πρὸ μορφῆς προφανῶς ἀνδρικής φερούσης τιάραν, καθημένης εἰς θρόνον ἐνθυμίζοντα τὸν τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου ἐν Κνωσῶ. Διὰ τῆς χειρὸς ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς κρατεῖ τὴν ἄλυσίδα, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δεμένος ἐκ τοῦ λαιμοῦ ὁ γρύψ. Εἰς τὸ κάτω μέρος ὑπάρχει συνεχῆς ζωφόρος· εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἢ ἐκτέλεισις

Εἰκ. 17. α) Ἐκ τῆς οἰκίας τῶν Σφιγγῶν Μυκηναίων, β) ἐκ Δενδρῶν, γ) ἐκ Μυκηναίων (Θησαυρὸς τοῦ Αἰγίσθου).

εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ μὴ μένη ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ δακτυλίων σφραγίδων.

Καὶ εἰς τὴν Πύλον εὐρέθησαν σφραγίδες φέρουσαι παραστάσεις γρυπῶν ὠραιοτέρα ἐξ ὅλων εἶναι ἢ τετράγωνος χρυσῆ σφραγὶς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ θολωτοῦ τάφου πλησίον τοῦ ἀνακτόρου³, ἀληθῶς ἐν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Ἡ ὄψις τοῦ γρυπὸς ἐν τῇ ἡρέμῳ ἐκφράσει τοῦ μεγαλείου του προκαλεῖ δέος καὶ σεβασμόν, τὸν ἴδιον σεβασμόν, τὸν ὅποιον θὰ ἐπέβαλλεν ὡς σφράγισμα ἔμβλημα τοῦ φέροντος.

Ἐπὶ σφραγιδολίθου ὁμοίως θήλεια γρύψ βαδίζει στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω⁴. Ἐκ τοῦ μεγάλου τάφου τοῦ Βαφειοῦ⁵ ὁμοίως λίθος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει παράστασις ἀνδρός (ιερέως, θεοῦ ἢ βασιλέως), ὁδηγοῦντος μεγαλοπρεπῆ γρυῖπα. Ἀνὴρ ὁδηγῶν πτερωτὴν μορφὴν ἀναφέρεται καὶ ἐκ Δενδρῶν⁶.

1 ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ-ΗΙΡΜΕΡ, Κρήτη καὶ Μυκην. Ἑλλάς, πίν. 206, καὶ ἡμετ. εἰκ. 19α.

2 Αὐτόθι πίν. 206 κάτω δεξιὰ, ἡμετ. εἰκ. 18β.

3 Αὐτόθι πίν. 209 ἄνω, ἡμετ. εἰκ. 10.

4 Αὐτόθι πίν. 208, ἡμετ. εἰκ. 19β.

5 Αὐτόθι πίν. 211, ἡμετ. εἰκ. 15.

6 ΠΕΡΣΣΟΝ, Royal Tombs, σ. 59.

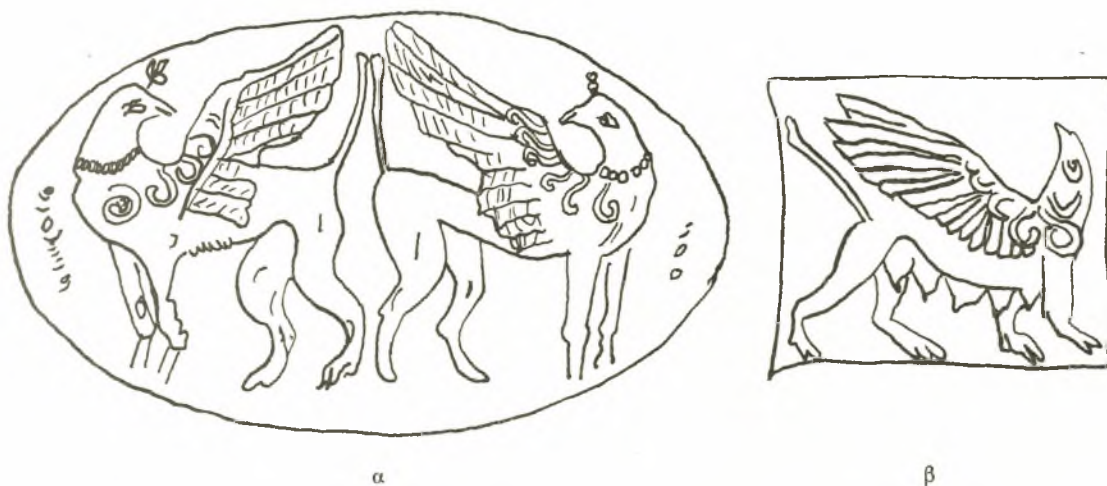
Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Βόλου (Διμήνι) ¹, εὐρέθη δακτύλιος, ὁ ὁποῖος φέρει ἐπὶ ἐσμαλτωμένης ἐπιφανείας παρὰστασιν γρυπὸς ἐξηπλωμένου ².

Εἰς τὴν Κρήτην ὁ γρυψ ὑπὸ τὴν τελείαν του μορφὴν ἐμφανίζεται μόνον μετὰ

Εἰκ. 18. Χρυσοὶ δακτύλιοι α) ἐκ Προσύμνης β) ἐκ Μυκηνῶν.

τὴν ΜΜ ΙΙΙ ἐποχὴν ³, ὁπότε δὲν παρουσιάζει διαφορὰν ἀπὸ τὰς παραστάσεις τῶν ἐλλαδικῶν γρυπῶν. Δὲν ἀναφέρω πλείονα παραδείγματα, διότι τοῦτο ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης ἐργασίας. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω εἶναι ὅτι ἡ θέσις τὴν ὁποίαν ἐπιφυλάσσουν οἱ Μυκηναῖοι εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ γρυπὸς εἶναι

Εἰκ. 19. α) Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Μυκηνῶν. β) Σφραγὶς ἐκ Πύλου.

τοιαύτη, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι ἐνεῖχε δι' αὐτοὺς ποιᾶν τινὰ ἰδιαίτεραν σημασίαν, ἴσως τοῦ ἐμβλήματος—φρουροῦ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι καὶ τυπολογικῶς ἀκόμη αἱ πιθανότητες παραστάσεως ἐπὶ τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν γρυπῶν δὲν εἶναι μικρότεραι ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας

¹ ΑΕ 1906, σ. 234, εἰκ. 10-11, ἡμετ. εἰκ. 13.

² Πρβλ. τὴν ἐν εἰκόνι 10 σφραγίδα ἐκ Πύλου.

³ Βλ. ANDRÉ DESSENNÉ, BCH 81, 1957, σ. 208, πρὸς τὸν ὁποῖον συμφωνεῖ καὶ ὁ D. LEVI, Ann. 8-9, 1925-26. Τὰ πρὸ τῆς ΜΜ ΙΙΙ ἐποχῆς παραδείγματα εἶναι

διαφορετικά (βλ. ἡμετ. εἰκ. 21γ), ὡς τὰ ἐν BCH ἔ.ἀ. καταλόγῳ σφραγίσματα ἐκ Ζάκρου. Μεταγενεστέρως (βλ. εἰκ. 6β καὶ γ, 8, 9, 21β καὶ 22) εἶναι ὡς καὶ ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος.

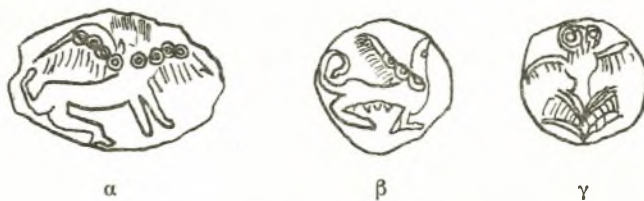
καὶ διὰ τοὺς λέοντας, νομίζω δὲ ὅτι μία ἐκ νέου θεωρήσις ὠρισμένων ἐκ τῶν μνημείων ¹ ἵσως ἀποδώσῃ νέα στοιχεῖα ὑπὲρ τῶν γρυπῶν.

Εἰκ. 20. Κύλινδρος ἐκ Προσύμνης.

ἄνθρωπων καὶ θείου, ὡς ὑπηρέτας τῆς θεότητος, αἱ ὁποῖαι ἐνίοτε κατέστησαν σύμβολα τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἢ τῶν Βασιλέων - Ἀρχιερέων.

Τὸ ὄνομα τῶν γρυπῶν συνεδέθη ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ Ἑβραϊκὸν Kerub⁴ (Χερουβείμ) καὶ τὸ Αἰγυπτιακὸν Serah. Τὰ πτερωτὰ Χερουβείμ ἀναφέρονται, ὡς γνωστόν,

Εἰκ. 21. α) ἐκ Μυκηνῶν· β, γ) ἐκ Κρήτης.

ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ⁵ ὡς φρουροὶ φυλάσσοντες τὴν Πύλιν τοῦ Παραδείσου. Ἐτυμολογικῶς νομίζω ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ συσχετισθῇ τὸ ὄνομα καὶ πρὸς τοὺς Κορύβαντας ⁶, διὰ τοὺς ὁποίους τόσον ὀλίγα φαίνεται ὅτι ἐγνώριζαν εἰς τοὺς μεταμυκηναϊκοὺς χρόνους, ὥστε νὰ συγχέουν αὐτοὺς πρὸς τοὺς Κουρήτας καὶ τοὺς Καβείρους. Οἱ Κορύβαντες πάντως φαίνονται προϊστορικῆς καταγωγῆς, συνδέονται δὲ πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ρέας - Κυβέλης, εἰς τὴν συνοδείαν τῶν ὁποίων ἀναφέρονται. Καὶ οἱ Κρητομυκηναϊκοὶ γρυῖπες ὅμως συνδέονται πρὸς τὴν μεγάλην θεάν. Πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν — ὁπόθεν ἔλκουν τὸ γένος καὶ οἱ Ἀτρεΐδαι — συνδέει καὶ αὐτοὺς ἡ παράδοσις. Δὲν θὰ ἦτο δὲ παράδοξον ὁ «Κορύβας - Γρύψ» νὰ φέρεται ὡς ἔμβλημα καὶ ὡς φρουρὸς τοῦ

¹ Ὑπάρχουν τεμάχια τοιχογραφιῶν ἀκόμη ἀμελέτητα (βλ. ΑΕ 1953-4Α, σ. 11).

² Πρβλ. ΜΥΛΩΝΑΣ, *Anc. Mycenae*, σ. 25 κ.έ. WACE, *BSA* 25, σ. 16 καὶ *Mycenae*, σ. 53. PERSSON, *Royal Tombs*, σ. 125 καὶ *Dragma M. Nilsson*. Ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ ἔμεινε μεταξὺ τῶν δύο θεωριῶν (*Myc. Age*, σ. 31) δεχόμενος συμβολικὴν ἢ διακοσμητικὴν ἔννοιαν. Ἐκ τῶν παλαιότερων ὁ BRUNN δέχεται τὸν κεντρικὸν κίονα ὡς σημαίνοντα τὸ ἀνάκτορον τῶν Μυκηνῶν. Πρβλ. A. EVANS, *JHS* 21, 1901, σ. 156 κ.έ. NILSSON, *M. M. Rel.*, σ. 255. Πρβλ. καὶ MARINATON, ΠΑΑ

1956, 412-3.

³ Θανμασίως ἀναφέρει ὁ καθηγ. κ. Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ (ἔ. ἀ. σ. 29) τὰ συνδέοντα τὸν λέοντα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας Ἀχαιοὺς καὶ τὴν φυλὴν των.

⁴ PAULY - WISSOWA VII, 1902-3, *Gryps*. *Palace of Minos I*, σ. 701-721. *RE der Vorgesch.* IV2, 502-3, πίν. 240-1.

⁵ Γένεσ. III 24.

⁶ H. J. ROSE, *Handb. of Greek Myth.*, σ. 171 κέ. PAULY-WISSOWA *RE* XI στ. 1441-1446, *Korybanten*. ... von der Form *Korybanten*.

Βασιλικοῦ Οἴκου τῶν Μυκηνῶν. Τὰ μέταλλα πτερὰ καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν ἀποτελέσει τὸ πρότυπον τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κυνῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται ἐκατέρωθεν τῆς πύλης τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἀλκινόου¹. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις

Εἰκ. 22. Σφραγὶς ἐκ Κνωσοῦ.

Εἰκ. 23. Ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου τῶν Μυκηνῶν.

τῶν ἀπαστραπτόντων γρυπῶν, ἀνταξία τῆς αἵγλης τῶν Μυκηνῶν, θὰ προεκάλει τὸ δέος καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν προσερχομένων.

Ἡ ἀναφερθεῖσα ἤδη σχέσις τῆς παραστάσεως τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν πρὸς τὰ ἄλλα Ἀνάκτορα τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ πρὸς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ², ὅπου ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εὐρίσκεται αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔμβλημα τοῦ Μυκηναίου Ἀνακτος, ἀποκτᾷ μεγάλην σημασίαν, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν κρατουσῶν συνθηκῶν εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν³.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ - ΔΕΪΛΑΚΗ

¹ ΤΣΟΥΝΤΑΣ, ἔ.δ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ΑΕ 1927-28, σ. 195· πρβλ. DÖRPFELD, Hom. Odyssee, σ. 294 καὶ 292η, 91 κ.έ., ἐνταῦθα σ. 7.

² SCHACHERMAYER, Die Minoische Kultur des Alten Kreta, σ. 274 καὶ 292.

³ Εἰς εὐρύτεραν μελέτην ἐλπίζω νὰ δυνηθῶ νὰ ἀναπτύξω ἀναλυτικώτερον τὰ τῶν Μυκηναϊκῶν γρυπῶν, σφιγγῶν καὶ λεόντων μετὰ τῶν ἐξ αὐτῶν συμπερα-

σμάτων. Ὡσαύτως μὲ ἀπασχολοῦν καὶ τινες λεπτομέρειαι κατασκευῆς τοῦ ἀναγλύφου (π.χ. ἔχνη τρυπάνου καὶ μικρῶν παρακειμένων ἀβαθῶν ὀπῶν, ὡς αἱ παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν ποδῶν τῶν ζώων (ἀναφερθεῖσαι ἐν σελ. 9), τὰς ὁποίας ἤδη μελετῶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν καὶ τὴν ἀπὸ ἀπόψεως τεχνολογίας κατάταξιν τοῦ ἀναγλύφου.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ. Ἐνῶ ἡ παροῦσα μελέτη εὐρίσκετο ἤδη κατατεθειμένη πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἐκυκλοφόρησεν ἡ ἐξαίρετος μελέτη τῶν ÅSTROM καὶ B. BLOMÉ ἐν *Opuscula Atheniensia* 5, σ. 159 - 192. Ὁ ÅSTROM τοποθετεῖ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὑπεράνω τοῦ ἀναγλύφου κενὸν ἐν ζευγὸς λιθίνων κερμάτων (ξ.ἀ. σ. 190, εἰκ. 16). Εἰς τὴν ἰδικήν μου ἀναπαράστασιν τοποθετοῦνται πραγματικὰ κέρατα, συμφώνως πρὸς τὸ ἐκ Μυκηναίων σφράγισμα (βλ. εἰκ. 4), ἵσως τρόπαια ἐκ Κνωσοῦ, ἀνήκοντα εἰς τινὰ τῶν ἐκεῖ ἐκτρεφόμενων ταύρων.

Ὡς πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τῶν κεφαλῶν τῶν ζῶων εἰς τὰς αὐτόθι εἰκ. 16 καὶ 17 δημοσιευομένας ἀναπαραστάσεις ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι παρουσιάζει τὸ μειονέκτημα ὅτι αἱ κεφαλαὶ τῶν λεόντων, μικροῦ ἄλλωστε μεγέθους, ἔχουν τοποθετηθῇ ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅπου τελειώνει ἡ καμπύλη τῶν ὤμων τῶν ζῶων καὶ κατωτέρω. Ἡ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν στηριξὶς τῶν κεφαλῶν ὅμως εἶναι ἀδύνατος εἰς τὴν πραγματικότητα, διότι ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀκριβῶς ἀρχίζουσιν αἱ τετραγωνικαὶ ὀπαὶ προσηλώσεως βαίνουσαι ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω. Διὰ νὰ στηριχθῇ ὁτιδήποτε διὰ τῶν ἐντὸς τῶν ὀπῶν αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ εἴχε πρόσθετον ὕψος ὑπεράνω τοῦ τῶν τούλάχιστον 15 - 20 ἐκ. Τότε ὅμως προκύπτει τὸ θέμα τῆς στενότητος τοῦ χώρου καὶ καθίσταται ἀδύνατος ἡ διὰ τετραγωνικῶν λεοντείων κεφαλῶν συμπλήρωσις τοῦ ἀναγλύφου. Τὴν στενότητα τοῦ χώρου παραδέχεται καὶ ὁ ÅSTROM ἐν σ. 179 τῆς ὥς ἄνω μελέτης του. Ὡς ἄλλως τε μοῦ εἶπεν ὁ κ. ÅSTROM ὡς πρὸς τοὺς λέοντας, ἡ ἀναπαράστασις ἐγένετο ἄνευ ἐιδικῆς μελέτης, δεδομένου, ὅτι ἦτο ἐκτὸς τοῦ κυρίου θέματος τῆς ἐργασίας του.

Ἡ πρόσδοσις τραπεζοειδοῦς σχήματος εἰς τὸ ὑπεράνω τοῦ ἀναγλύφου κενὸν (αὐτόθι εἰκ. 16 καὶ 17) δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα. Καθόσον γνωρίζω, τὰ σωζόμενα εἰς Μυκηναϊκὰ οἰκοδομήματα ἔχουν πάντοτε τριγωνικὸν σχῆμα μετ' ὀξείας ἀπολήξεως. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν περὶ τὴν πύλην δόμων παρετήρησα, ὅτι ἐκ τῶν πρὸ ἐτῶν ἀναστηλωθέντων, δεξιᾷ τῷ ὀρῶντι, δύο λίθων, ὁ εἰς τὸν ὄγδοον ἐκ τῆς βάσεως τοῦ τείχους δόμον τοποθετηθεὶς νέος ὑπολείπεται εἰς ὕψος τοῦ ἀντιστοίχου λίθου τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Ἐὰν ὁ λίθος αὐτὸς τοποθετηθῇ εἰς τὸν δέκατον δόμον, εἰς τὴν θέσιν του δὲ ἀντικατασταθῇ διὰ κατὰ τι ὑψηλοτέρου, τότε συμπληροῦται ὁρθῶς τὸ τρίγωνον, συγχρόνως δὲ καταλαμβάνει τὴν ὀρθὴν θέσιν καὶ ὁ λίθος τοῦ ἐνάτου δόμου, ἀποτελῶν πλέον τὸ πᾶρison τῆς ἀντιστοίχου ἀριστερᾶς πλευρᾶς (βλ. ἀναπαράστασιν ἐν εἰκ. 2, ὅπου οἱ ἐλλείποντες καὶ συμπληρούμενοι δόμοι σημειοῦνται ἀβαφεῖς).

Ε. Π. - Δ.

Τὸ ἐπὶ τῆς Πύλης τῶν Μυκηνῶν ἀνάγλυφον.

α. Ἡ Πύλη τῶν Μυκηνῶν κατ' ἀναπαράστασιν.

β. Τὰ πιθανὰ σημεῖα στηριξέως ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῶν προστιθεμένων ἀνωτέρω (α) ἐλλειπόντων μερῶν.